

Litteratur

Hösten 1986 är unik i fråga om svensk ordboksutgivning. Inom några få månader kommer det ut fyra allmänspråkliga ordböcker: *Bonniers svenska ordbok* i väsentligt omarbetad och utvidgad utgåva, den helt nya *Svensk ordbok*, Svenska språknämndens *Nyord i svenskan* och elfte upplagan av *Svenska Akademiens ordlista*. Eftersom vi fått böckerna först vid pressläggningen (utom SAOL som ännu inte utkommit) kan vi inte mer än kort presentera dem nu, men vi återkommer med en större ordboksrecension i nästa nummer av Språkbruk.

Bonniers svenska ordbok

Den första av de nya ordböckerna som hann ut på marknaden var den nya upplagan av Bonniers svenska ordbok. Ordboken kom ut första gången 1980 och var då betydligt mera knapphändig. Den nya upplagan upptar över 50 000 uppslagsord på

744 sidor, inklusive ett stort antal nya ord, främmande ord och mera allmänt förekommande facktermer. I fråga om ordurvalet vill BSO inte vara normerande. Om ett ord har bedömts som tillräckligt frekvent har det fått komma med, vilket inte behöver betyda att redaktionen rekommenderar eller ens accepterar det. I mån av möjlighet ges förslag till lämpliga synonymmer.

Orden förklaras med hjälp av synonymer eller korta definitioner, ibland också med bilder i marginalen. Uttal anges där det bedömts behövt, och i vissa fall upptas fasta fraser (t.ex. "han kan inte göra en fluga för när" under *för när*). Sammansättningar tas upp med sparsamhet. Sist i ordartiklarna anges ordens böjningsformer.

Bonniers svenska ordbok kallar sig själv "modern svensk standardordbok", och vårt första intryck är att den rätt väl gör skäl för den benämningen. För professionellt bruk är den dock fortfarande i knappaste laget. MR

Svensk ordbok

En total nykomling i den svenska ordbooksfloran är den ambitiöst upplagda definitionsordboken *Svensk ordbok*, utgiven på Esselte studium och utarbetad på Språkdata i Göteborg under ledning av professor Sture Allén, professor i språkvetenskaplig databehandling, ständig sekreterare i Svenska Akademien och medlem av Svenska språknämndens styrelse.

Svensk ordbok är ganska exakt dubbelt så omfattande som Bonniers svenska ordbok: ca 100 000 ord och fraser på drygt 1 500 sidor. Den ger besked om ordens stavning, böjning och konstruktion och om betydelse, stilvärde, nyans och fackområde. För en stor del av orden ges också språkprov som visar i vilket sammanhang orden hör hemma; ofta är det fråga om autentiska exempel från modern tidningssvenska, vilket i de flesta fall men kanske inte alltid är till fördel. Även fasta fraser upptas och förklaras. Sammansättningar ingår dels som egna uppslagsord, dels som exempel på hur det enkla uppslagsordet fungerar i ordbildningen. Under **handske** finner man exempelvis *handskfack*, *handsknummer*, *arbetshandske*, *boxhandske* och *ridhandske*.

I motsats till de flesta tidigare svenska ordböcker ger *Svensk ordbok* för alla uppslagsord en *betydelsedefinition*, som normalt inte bara består av en eller flera synonymer. Definitionerna kompletteras med olika upplysande tillägg.

Svensk ordbok är uppenbarligen den som genom sin omfattning närmast kan fylla

luckan efter *Illustrerad svensk ordbok*, som vid det här laget måste betraktas som föråldrad. MR

Nyord

Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal heter en intressant nykomling bland ordböckerna. Den har tillkommit som ett led i det nordiska samarbetet, och motsvarande nyordsböcker har redan utkommit i Danmark och Norge. De ca 7 500 ord som ingår utgör bara ett urval av alla de ord som kommit in i svenskan under perioden. Utom själva ordboksdelen omfattar *Nyord* inledande artiklar om ordbildning, listor över lån från andra språk och en baklängesordlista. Bakom arbetet står Svenska språknämnden (i Sverige) under ledning av professor Bertil Molde.

Nyord i svenskan är årets roligaste bok, skriver förlaget Esselte i sin reklamfolder, och visst måste man medge att den bjuder på god underhållning i sakligt utförande. När man strövar runt bland alla de "nya" orden är det som att röra sig bland gamla vänner, och minnen och associationer tränger sig på under promenaden. Man var ju med när det begav sig, och det som nu finns listat som *nyord* var eller är en del av ens egen verklighet.

Det som ger ordartiklarna den där extra lilla touchen är att man anger årtal för det första belägget i svensk press. En ordartikel kan t.ex. se ut så här: **strumpbyxor** strumpor sammanstickade med en byxdel. 1959 (*da.*, *no.* strømpebukser). — Ja, minns ni när man slapp de förhatliga livstyggena med sina metallspännen och fick dra på sig ett par strumpbyxor i stället!

Ni minns kanske också *bebop* (1947), *bardotrutigt* (1960), *maxikjolen* (1968), *minipillret* (1968), *kvinnopräster* (det var förstas i Sverige det och året var 1959), *babydollpyjamasen* (1960), *könsrollsdebatten* (1960) *studentrevolten* (1968), *rödstrumporna* (1970) och *kvinnoläggren* (1976)?

Några finlandssvenska *nyord* finns också registrerade, t.ex. *grundreparation* (1961; hellre: upprustning, renovering) och *gropförhöjning* (1950).

För en finlandssvensk kan en del nya ord och uttryck i Nyord te sig främmande. Ibland beror detta på att den företeelse som ordet står för uttryckligen anknyter till något som varit specifikt för Sverige. Ett sådant är *friggebod* (1980), ett uthus som fått sin beteckning efter dåvarande bostadsministern Berit Friggebo. En annan anledning kan vara vår tydliga rädsla för (och okunskap om) "supersvenska" ord som *strula* (krångla, trassla), *nojig* (galen, tokig; av *paranoia*) och *järnet* ("ge järnet" = dra på för fullt). Vi vågar oss inte på nyorden om de inte är oerhört slagkraftiga eller etablerade i svenskan, eftersom den växande diglossin ger oss alltför få möjligheter att spegla vårt eget språkbruk mot samhällets. CvH

Retskrivning, rettskrivning, rättskrivning

Danmark, Norge och Sverige har alla tre lyckats med konststycket att utkomma med stora rättskrivningsordböcker under 1986.

Den mest omdebatterade är onekligen den danska *Retskrivningsordbog*. Sommaren 1985 utspann sig nämligen en häftig debatt i den danska pressen som ett resultat av att allmänheten fått för sig att man i och med den nya rättskrivningsordboken ville genomdriva en rättskrivningsreform som skulle tillåta att orden stavas som de uttalas. Men någon rättskrivningsreform var det alltså inte fråga om, och Retskrivningsordbog utkom stillsamt i höstas utan att ackompanjeras av några ramaskrin om språkets förfall.

Norge i sin tur kan briljera med två nyutkomna rättskrivningsordböcker. Man har ju två officiella språk i Norge, bokmål och nynorsk. *Bokmålsordboka* och *Nynorskordboka* innehåller också definitioner.

Det svenska rättesnöret vad stavning och böjning beträffar är *Svenska Akademiens ordlista*. Den 11 upplagan utkommer vid årsskiftet och innebär lika litet som den danska någon stavningsrevolution. Men ordlistan innehåller garanterat en hel del nya ord och ord med ändrad stavning, så den bör varje medveten språkbrukare skaffa sig. CvH

En ny skrivregelsamling från TNC

Den första utgåvan av Tekniska nomenklaturcentralens Skrivregler kom ut 1943. Den nya TNC 83 är den fjärde utgåvan av dessa skrivregler och den skiljer sig på flera punkter från den närmast tidigare (TNC 37).

Ett par faktorer som framkallat ett behov av att revidera skrivregelsamlingen är, enligt förordet till TNC 83, ny praxis för avstavning och övergivet bruk av punkt som förkortningstecken. Men för att travestera Mark Twain: ryktet om övergivet bruk av punkt i förkortningar är betydligt överdrivet. Varken vi eller Svenska språknämnden i Sverige är redo att avskaffa punkterna (se Språkbruk 1/84).

Skrivregelsamlingen har kompletterats med nya avsnitt, såsom Ordböjning och ordbildning (bl.a. regler för fogens form i sammansättningar) samt Särskilda textelement. Många föråldrade exempel har bytts ut, och fler exempel har lagts till. Registret har också utvidgats.

TNC 83 är en gedigen och omfattande skrivregelsamling med en spännvidd som vida överflyglar andra motsvarande samlingar. Med den till hands står man sällan svarslös. CvH

Pappers- och kartongordbok

Till raden av omfattande flerspråkiga facklexikon som kommit ut i Finland på senare tid kan vi nu foga ytterligare ett: Pappers- och kartongordbok — teori, tillverkning och produkter. Utgivare är Pappers- och trävarutidskrift för Finland Ab.

Boken omfattar 839 sidor och upptar ca 6 000 termer på engelska, finska, svenska, tyska, franska, och spanska. Uppslagsspråket är engelska, och alfabetiska ordregister på de andra språken ingår efter den flerspråkiga ordlistan. Termerna definieras inte; däremot anges deras användningsområde, både geografiskt (t.ex. Can, US, S, SF) och branschvis (grafisk industri, pappersindustri). Föråldrade termer upptas men betecknas (obs).

Ordboken är främst avsedd att tjäna industri, utrikeshandel, forskning och stude-

rande. Uppgiften att den är den mest aktuella och omfattande i sin bransch är knappast någon överdrift. Tillförlitligheten är svår att bedöma för en lekman, men vissa stickprov visar att den verkar vara god åtminstone för svenskans vidkommande. Den enda invändning jag har är att *cellulosa* upptas som första alternativ framom *kemisk massa* för eng. *chemical pulp*, fi. *sellu*, trots att terminologerna avråder från användning av *cellulosa* i denna betydelse. Jag har inte lyckats hitta några tryckfel i det svenska materialet. MR

Finsk-svenskt ordspråkslexikon

”Sano minun sanoneen — Sanna mina ord” är namnet på det länge efterlängtade finsk-svenska lexikonet över ordspråk och talesätt. Författare är Olli Nuutinen och Seija Tiisala, och boken har kommit ut på WSOY:s förlag.

Att översätta fasta talesätt är ofta svårt, och man har sällan hjälp av vanliga ordböcker. Det hör snarast till ovanligheterna att talesätten exakt motsvarar varandra; det är då ofta fråga om litterära citat eller andra internationella uttryck av typen *mycket väsen för ingenting* (paljon melua tyhjätä) och *alla vägar leder till Rom* (kaikki tiet vievät Roomaan), men också i sådana fall kan man vara osäker på den exakta ordalydelsen.

Det vanliga är i varje fall att samma tanke uttrycks mer eller mindre olika på olika språk. När vi på svenska talar om att *gå över ån efter vatten* motsvaras det på finska av *mennä merta edemmäs kalaan*, och *den björn som sover* är på finska *nukkuva leijona*. Och ofta är skillnaderna ännu större: *han låtsas som om det regnar* säger ungefär detsamma som *hän on muina miehinä*, och *han tappade tråden* motsvaras närmast av *hän putosi kärryiltä*.

Nuutinen och Tiisala har i sin bok samlat över 1 000 sådana ordspråk och talesätt på finska och svenska. Boken är alfabetiskt uppställd efter det centrala ordet i det finska talesättet; i det svenska registret ges hänvisningar till det finska uppslagsordet. Letar man t.ex. efter en motsvarighet till *kaka söker maka* kan man slå upp *kaka* och får en hänvisning till *vakka*, och under det ordet finner man *vakka kantensa valitsee*. Det hela kräver ett visst mått av tålmod och fantasi, men det fungerar för det mesta.

Trots sin karaktär av uppslagsbok kan boken bra läsas från pärm till pärm. Den ena ahaupplevelsen följer den andra, och det är en fröjd att studera hur samma tanke kan uttryckas på olika sätt. Men många talesätt saknar man fortfarande, bl.a. ett så frekvent som *hänellä on oma lehmä ojassa* (närmast: han talar för sin sjuka mor). Vi får hoppas att författarna blir bönhörda när de säger att de är tacksamma för råd och tillägg inför nästa upplaga. MR

Hjälpreda för nordiskt umgänge

Att förstå varandra i Norden är namnet på en hjälpreda för nordbor som vill förstå och göra sig förstådda när de umgås med varandra. På femtio sidor får man råd om hur man bör tala för att bli uppfattad, vad man bör tänka på i sitt ordval och hur man över huvud taget undviker att få grus i maskineriet. Skillnaderna mellan danskan, norskan och svenskan belyses kortfattat, och de viktigaste uttalsreglerna i finskan, isländskan, färöiskan och samiskan presenteras.

Några avsnitt ägnas åt hur man med andra än rent språkliga medel underlättar språkförståelsen vid nordiska sammankomster. Här ges också råd om vad man bör tänka på när man talar genom tolk och hur man går till väga för att anlita tolkar. Skriften avslutas med en ordlista på ca 400 danska, norska och svenska ord som ofta hindrar språkförståelsen.

Att förstå varandra i Norden är en utvidgad version av *Att tala nordiskt*, och den har getts ut av Nordiska rådet, Nordiska språksekretariatet och Nordiska språk- och informationscentret. Huvudförfattare är Catharina Grünbaum och Mikael Reuter. Priset i bokhandeln är ca 10 mk. Distribution: Statens tryckericentral.

SLAF — svenskt lagspråk i Finland

Justitieministeriet har gett ut en handbok om lagspråk och lagstiftningsteknik. Handboken vänder sig främst till dem som översätter, författar och granskar författningar och propositioner, men innehåller en hel del nyttigt material även för andra som arbetar med juridiska texter.

De inledande kapitlen innehåller information om lagböcker, författningssamlingar, ordböcker, handböcker och rådgivande organ samt grundläggande information om vad en författning är och om lagstiftningsproceduren. Här ges också en översikt av lagspråkets utveckling och en redogörelse för vad som kännetecknar modernt lagspråk.

Handboken innehåller vidare avsnitt om allmänna språkriktighets- och översättningsfrågor, t.ex. om översättning av finskans genitiv och konditionalis, och ett avsnitt med skrivregler. Principerna för namnanvändning anges också i boken. Namnavsnittet inkluderar en lång förteckning över myndigheter och deras namn, samt hänvisningar till de lagar som gäller myndigheterna.

I ett avsnitt om juridisk terminologi utreds bl.a. frågor som gäller besvärsterminologi, och i ett annat avsnitt ges regler för hur man benämner författningar och hur man hänvisar till dem. Det sista och för många kanske matnyttigaste kapitlet innehåller en kommenterad finsk-svensk ordlista med ord och uttryck som visat sig vara besvärliga vid översättning eller som ofta översätts oriktigt.

Att man i handboken har gått in för att uttrycka vissa saker på ett bestämt sätt innebär *inte* att man samtidigt ger regler för allmänspråket. Arbetsgruppen har emellertid utgått från att det är rationellt att man i vissa ofta återkommande frågor i författningstext använder ett enhetligt skrivsätt. Det är med andra ord fråga om att försöka skapa vissa språkliga konventioner för lagspråket.

P.E. von Bonsdorff — Sten Palmgren — Mikael Reuter: *Svenskt lagspråk i Finland — en handbok*. Justitieministeriet. Lagberedningsavdelningens publikation 2/1986. 220 s. 67 mk. Distribution: Statens tryckericentral.